

Prof. dr hab. Elżbieta Jabłońska
Dziedzina: Sztuka
Dyscyplina: Sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki
Wydział Sztuk Pięknych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Franczak pt. *Miejsca bez ludzi* sporządzona w związku z postępowaniem doktorskim w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki wszczętym przez Radę Dyscypliny Sztuki Plastyczne i Konserwacja Dzieł Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Recenzja powstała na podstawie dostarczonych materiałów w postaci:

- dysertacji doktorskiej *Miejsca bez ludzi*, zawierającej część teoretyczną, opis oraz dokumentację dzieła;
- książki *Archiwum miejsc bez ludzi* zawierającej dokumentację prac i działań, stanowiącą dzieło doktorskie wraz z udostępnionymi nagraniami audio;
- informacji o dotychczasowej aktywności artystycznej wraz z dokumentacją najważniejszych realizacji artystycznych;
- opinii promotorskiej prof.dr hab. Jadwigi Sawickiej;
- życiorysu naukowo-artystycznego.

Wszystkie materiały zostały przygotowane z należytą starannością, według wymagań ustawodawcy i dostarczone w wersji papierowej oraz cyfrowej.

Charakterystyka sylwetki kandydatki:

Magdalena Franczak jest artystką wizualną, która swoją praktykę artystyczną opiera na szeroko rozumianej interdyscyplinarności. W jej bogatym dorobku znajdują się prace, w których artystka posługuje się wszelkimi dostępnymi mediami, szukając przede wszystkim adekwatności ich zastosowania. Jako *zbieraczka historii prawdziwych i fantazmatycznych, badaczka przestrzeni publicznych, performerka*.¹ w skomplikowanym procesie analizy podejmowanych tematów autorka szuka alternatywnych, jednostkowych rozwiązań dedykowanych każdemu projektowi.

¹ <https://culture.pl/pl/tworca/magdalena-franczak>

Wnikliwie bada i z czułą wrażliwością obserwuje rzeczywistość. Ze znalezionych fragmentów metodycznie konstruuje wizualną opowieść opartą na zdegradowanej materialności: *pracuję z materiałami, których status ktoś mógłby określić jako śmieci. Dla mnie są one fragmentem opowieści z potencjałem dopisywania. Wyrwany z kontekstu przedmiot, zniekształcony, pozbawiony pierwotnej funkcji może zyskać nową, migrować w stronę kolejnej narracji.*² Czasem koncentruje się na zasłyszanej historii, a równie często na wyobrażeniu czy pojawiającym się przeczuciu. Archiwizuje zastane, a czasem również niewidzialne.³

Jako absolwentka kierunku malarstwa (studia na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu w latach 1999-2004) rozszerza obszar swoich narzędzi, badań i inspiracji: *korzysta z różnych mediów, z dużą swobodą poruszając się w dziedzinach literatury, antropologii kulturowej czy nieantropocentrycznej humanistyki.*⁴ Rezygnuje z koncentracji na dziele jako zasadniczym celu, na rzecz otwartości na procesualny charakter podejmowanych działań. Jej praktyka nie ogranicza się do produkcji obiektów czy wystaw, lecz przyjmuje formę długofalowych procesów.

Jak sama określa w swoim niezwykle ciekawym i doskonale napisanym statemencie zamieszczonym na stronie Secondary Archive, sztuka jest nieodłączną częścią jej życia, jest *językiem, sposobem patrzenia, formą odczuwania.* Jest podstawowym narzędziem poznawania i badania świata, który artystka próbuje zrozumieć za pomocą relacyjnych gestów i głębokiej, dialogicznej wymiany, podejmując często działania z udziałem lokalnych społeczności.

To, co artystka obserwuje z najbliższej perspektywy i zapożycza do swoich działań, zyskuje w procesie analizy znacznie szerszy, obiektywny charakter. Staje się ostatecznie ogólnie rozpoznawalnym przekazem, któremu autorka nadaje zrozumiałą i „czytelną” formę.

Prace Magdaleny Franczak charakteryzują się wyjątkową spójnością tematyki, która osadzona jest w relacji z miejscami, osobami, przedmiotami i historią. Od ponad dwóch dekad artystka konsekwentnie rozbudowuje swój język wizualny tworząc wystawy, książki artystyczne, prowadząc warsztaty, projekty społeczne, uczestnicząc w rezydencjach czy projektując działania site-specific.

Magdalena Franczak jest artystką obecną i bardzo aktywną. Jej dorobek obejmuje kilkadziesiąt wystaw indywidualnych, prezentacje realizowane w duetach, dużą ilość wystaw zbiorowych w kluczowych instytucjach sztuki w Polsce i za granicą. Udział w wielu programach międzynarodowych, które są ściśle powiązane z prowadzonymi projektami badawczymi. Jest to aktywność wyjątkowo imponująca i świadcząca o ogromnym zaangażowaniu w proces prezentacji i udostępniania sztuki, a także konsekwentnym budowaniu dialogu z różnorodnymi środowiskami odbiorców i instytucji.

2 <https://secondaryarchive.org/artists/magdalena-franczak/>

3 <https://secondaryarchive.org/artists/magdalena-franczak/>

4 <https://culture.pl/pl/tworca/magdalena-franczak>

Wśród dużej ilości wskazanych wystaw warto zwrócić uwagę na dwuletni projekt *Pałac Lodowy* podsumowany czterema wystawami oraz książką artystyczną, prezentowany w Miejscu Projektów Zachęty, Mieszkanu Gepperta, Galerii Labirynt i Galerii Manhattan.

Do istotnych wystaw indywidualnych należą *Anatomia bezkształtu* w Galerii im. Ślendra w Białymstoku, *Reading the building* poprzedzona badaniami, spotkaniami i warsztatami prezentowana w opuszczonej Księgarni Piastowskiej zrealizowana we współpracy ze Świątlicą Krytyki Politycznej „Na Granicy” w Cieszynie, *Luksus Niewygody* w Galeria BWA w Katowicach, czy *Margines błędu* w Galerii Wozownia w Toruniu.

Artystka brała również udział w dużych i znaczących projektach festiwalowych, takich jak Festiwal Sztuki w Przestrzeni Publicznej Open City/Otwarte Miasto realizowany w Lublinie przez Ośrodek Inicjatyw Twórczych *Rozdroże* czy gdańskie Narracje prowadzone przez Instytut Kultury Miejskiej oraz Gdańską Galerię Miejską.

Ważnym kontekstem prezentacji prac artystki są także wystawy zbiorowe, m.in. *Zwicznięty czas* w Muzeum Sztuki w Łodzi oraz kolejne edycje przemyskiego projektu *Centrum Światów jest tutaj*.

Wykaz wybranych wystaw indywidualnych i zbiorowych został zawarty w dokumentach przygotowanych i przedłożonych do recenzji.

Traktując sztukę jako przestrzeń wymiany i edukacji artystka prowadziła wielokrotnie działania warsztatowe i partycypacyjne z różnymi grupami społecznymi (m.in. osoby niewidome, pacjenci szpitali psychiatrycznych, mieszkańcy osiedli), których efekty prezentowane były w instytucjach sztuki, jak również w postaci publikacji i książek artystycznych, stanowiących wyjątkowo ważny element jej praktyki twórczej. Należy podkreślić, że wszelkie elementy wydawnicze pełnią w twórczości Magdaleny Franczak istotną funkcję dokumentacyjną, a także stanowią równoległą i równoważną formę realizacji projektów. Są często rozwinięciem lub podsumowaniem wątków archiwum, a także tematów pamięci i języka.

Twórczość Magdaleny Franczak została wielokrotnie dostrzeżona i nagrodzona czego potwierdzeniem są przyznane stypendia miejskie, w tym Stypendium Prezydenta Miasta Lublina, Stypendium Prezydenta Miasta Słupska, marszałkowskie w postaci Stypendium Twórczego Marszałka Województwa Pomorskiego, a także ministerialne Stypendium Twórcze Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Potwierdzeniem wysokich kompetencji zarówno artystycznych, jak i badawczych artystki jest również przyznanie jej stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla wybitnych młodych naukowców oraz liczne udziały w rezydencjach artystycznych w Europie i na Bliskim Wschodzie, które lokują praktykę artystki w szerszym, międzynarodowym obiegu sztuki

współczesnej oraz w obszarze projektów site-specific.

Ocena rozprawy doktorskiej

Przedstawiona do recenzji praca doktorska powstała w ramach podsumowania studiów podjętych przez mgr Magdalenę Franczak w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego w 2020 roku. Dysertacja została przygotowana we współpracy z promotorką, prof. dr hab. Jadwigą Sawicką, która w dołączonej opinii wysoko oceniła dorobek Kandydatki, jej kompetencje oraz sposób pracy. Podkreśliła znaczący zakres wykonanej przez doktorantkę pracy intelektualnej, widoczny w przywoływanych i analizowanych odniesieniach do literatury i filozofii. Zwróciła również uwagę na *wzorcowy charakter zastosowanej metodologii badań artystycznych, stanowiącej połączenie wiedzy, intuicji oraz dojrzałego języka opisu dzieła, w którym wyrazisty ton autorski pozostaje w równowadze z zapleczem teoretycznym.*

Obszerna, licząca 215 stron rozprawa doktorska, zatytułowana *Miejsca bez ludzi* jest adekwatnym zwieńczeniem kilku lat intensywnej i zróżnicowanej aktywności twórczej artystki, której twórczość wymyka się jednoznacznym klasyfikacjom i przyporządkowaniu do konkretnych nurtów sztuki współczesnej. Artystka opiera swoje dzieła na wielogłosie, zarówno w warstwie rozwiązań wizualnych, jak i w obszarze wiodących wątków tematycznych. Tym, co spaja jej działania, jest konsekwentnie prowadzona refleksja nad relacją pamięci, miejsca oraz obecności człowieka, a często właśnie jego nieobecności. Opuszczone przestrzenie: budynki, lokale usługowe, domy i miejsca prywatne, które utraciły swoją pierwotną funkcję stają się podstawowym materiałem badań artystki. Autorka traktuje je nie jako martwe obiekty architektoniczne, lecz jako nośniki istotnej treści powstającego od lat archiwum.

Magdalena Franczak prowadzi czytelnickę w sposób uporządkowany, niemal systemowy, przez analizę dwunastu projektów artystycznych, które w wielu przypadkach stają się jednocześnie tytułami poszczególnych rozdziałów dysertacji. Projekty takie jak *Nomadyczna Pracownia, Kaduk w Białymstoku, Anatomia bezkształtu, Ruiny niechcianych wspomnień, Sprzedawca chrustu, Sprzedawcy śniegu, Opuszczone wieloświaty, Opowieści tych, co zostają, Niewidzialne sojusze, Bliskie niezamieszkanie, Schrony dla niewypowiedzianych słów czy Krucha materialność miejsca* tworzą rozbudowane spektrum artystycznych studiów nad pamięcią, śladem i materialnością przestrzeni. Dawne zakłady usługowe i pawilony handlowe, opuszczone gospodarstwo w lesie, prywatny dom po śmierci bliskiej osoby, mieszkanie zmarłej artystki czy przestrzeń, do której autorka nigdy nie weszła, znając jedynie jej próg, każde z tych miejsc staje się przestrzenią symboliczną, odnoszącą się do szerszego doświadczenia utraty i przemijania. Stanowią one jednocześnie materiał, drugiej, artystycznej części doktoratu *Archiwum miejsc bez ludzi*. Obydwie

części pracy, teoretyczna i artystyczna, pozostają ze sobą w ścisłej relacji i wzajemnie się dopełniają, tworząc spójną, przemyślaną całość, co podkreśla ta sama forma graficzna obydwu publikacji.

Autorka prowadzi eseistyczną narrację, skoncentrowaną nie tylko na szerokiej analizie pamięci, ale również na *jej wpływie na relacje społeczne*. Tekst uzupełniony jest licznymi cytatami i odniesieniami, świadczącymi o pogłębionej wiedzy, refleksji oraz wieloletnim doświadczeniu artystycznym. Wyraźnie widoczny jest tu obszar zainteresowań badawczych Kandydatki. Jak opisuje autorka: *Kluczowi są tu ludzie i ich historie, często bolesne i trudne do zwerbalizowania. Próbuje przelożyć je na język sztuki, który jest w stanie „niewypowiedziane” wstawić w obszar „widzialnego”. Interesują mnie relacje między obiektami o różnym statusie i pochodzeniu, które łączą pamięć i miejsce; badam transformacje, jakim podlegają, pytając o ich współczesne znaczenia i zdolność do przekształcania zbiorowej wyobraźni.*⁵

Niezwykła łatwość, z jaką Magdalena Franczak pracuje w obszarze słowa, umożliwia odbiorcom i odbiorczyniom głębokie doznanie i zrozumienie każdej z prac, mimo nieuczestniczenia w bezpośrednim oglądzie, choć ten wydaje się szczególnie ważny, zwłaszcza w kontekście konieczności wielozmysłowego doznania. Prace Magdaleny Franczak oparte są bowiem na obrazie, dotyku, słowie, ruchu ciała, zapachu i dopełniającym je dźwięku (nagrania pejzaży dźwiękowych).

Umiejętność holistycznego badania rzeczywistości nie wyklucza wnikliwej analizy odrębnych szczegółów, nawet jeśli są one pozornie nieznaczącymi drobinami, porzuconymi fragmentami czy zapomnianymi skrawkami tego, co już minione. Artystka przygląda się odrębnym elementom z uważnością i precyzyjnie je archiwizuje. Unika spektakularności, sięga po to, co pozornie nieatrakcyjne, a niekiedy porzucone. Ten sposób traktowania rzeczywistości jako inspiracji dla własnej praktyki artystycznej jest mi szczególnie bliski, ponieważ eliminuje nadprodukcję i zbędny nadmiar, a tym samym skłania do głębokiego namysłu nad kondycją sztuki współczesnej zwłaszcza w kontekście charakteru i skali aktualnych kryzysów społecznych. Jest też ważnym głosem w obszarze rozważań o przedmiotach, rzeczach, obiektach, które tracą element zasadniczej funkcjonalności/użyteczności, przechodząc w wymiar bytów ponadczasowych. Magdalena Franczak pochyla się na przedmiotami zdegradowanymi nadając im nowy status, a rzeczom codziennego użytku przypisuje zupełnie nowe role, osadzając je w wielozmysłowym spektaklu pamięci. Krucha materialność wydobywana lub tworzona przez artystkę w oparciu o zachowane resztki po miejscach i osobach, prowokuje nowe odczytania, uruchamiając skomplikowany, rozległy proces analizy, który trwa również poza rzeczywistym miejscem i czasem ich oglądu. Archiwum zmusza do pamiętania.

5 Magdalena Franczak, materiały biograficzne

Miejsca bez ludzi pokazują, że opuszczone przestrzenie mogą stać się aktywnymi współautorami procesu badawczego w sztuce. Stosowana przez autorkę metoda researchu artystycznego nie jest jedynie deklaracją, lecz istotną, a może najważniejszą formą pracy z miejscem, realizowaną w wieloletniej relacji i dodatkowo uwzględniającą kontekst społeczny. Natomiast tytułowe archiwum nie jest traktowane jak dokumentacja, lecz jako kluczowe narzędzie poznania, transformacji i budowania narracji. W swojej praktyce artystycznej Magdalena Franczak świadomie odwołuje się do afektywnej formy pracy z przestrzenią i w przestrzeni, która stanowi początek: *Pierwszym etapem mojej pracy jest działanie, które nazywam „zanurzeniem w przestrzeni”. Nawiązuję tu do sekwencji ruchu związanej z pływaniem, która stanowi metaforę wielozmysłowego poznania. Zanurzenie w przestrzeni następuje w momencie, kiedy znajduję się w środku badanego przeze mnie pomieszczenia. Jestem w środku i jest to pierwszy etap poznania, po którym pojawiają się pytania. Wchodząc do wnętrza, spotykam świat, który próbuję rozczytać. Rozglądam się. Robię to w sposób afektywny, zanim zacznę się w nim przemieszczać i poddawać go analizie.*⁶

Rozprawa Magdaleny Franczak wnosi istotny wkład w pole badań artystycznych, proponując czytelny i przekonujący model pracy z miejscem, archiwum i pamięcią, a także w oparciu o współpracę z osobami. Autorka konsekwentnie rozwija zarówno wyjątkowo bogaty aparat badawczy, wprowadzając nowatorskie propozycje rozumienia researchu artystycznego oraz archiwum jako narzędzia analizy skomplikowanych obszarów odczuwania emocji. Proponowany model pracy może być transferowany na inne konteksty badawcze w obszarze sztuki site-specific, praktyk społecznych i badań nad przestrzenią.

Konkluzja:

Po dokładnym zapoznaniu się z materiałami przedłożonymi do recenzji, które obejmują zestaw dokumentów, dorobek artystyczny w formie portfolio oraz dysertację mgr Magdaleny Franczak, bardzo wysoko oceniam przedstawioną pracę doktorską i stwierdzam, że stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i artystycznego.

Praca dowodzi umiejętności formułowania i rozwiązywania problemów artystycznych w sposób samodzielny i konsekwentny, potwierdza świadomość metodologiczną, wiedzę teoretyczną oraz umiejętność krytycznej refleksji nad własną, dojrzałą praktyką twórczą.

Ponadto dotychczasowa twórczość doktorantki potwierdza jej wyjątkową aktywność, konsekwencję działania i doświadczenie.

Z pełnym przekonaniem wyrażam pozytywną opinię i stwierdzam, że praca spełnia wymogi Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2024 r., poz.

⁶ Magdalena Franczak, *Miejsca bez ludzi*, str. 14

1571 z późn. zm.).

Wnioskuje do Rady Dyscypliny Sztuki Plastyczne i Konserwacja Dzieł Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego o dopuszczenie Pani mgr Magdaleny Franczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz o nadanie stopnia doktora sztuki w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki.

Na podstawie treści zawartych w recenzji wnioskuje do Rady Dyscypliny Sztuki Plastyczne i Konserwacja Dzieł Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego o wyróżnienie pracy doktorskiej magistry Magdaleny Franczak.

